ברכת אברהם

וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ: וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים: וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: (בראשית כח א-ד).[1]

בראשית רבה סז יב – מה שלקחת בסתר בוא קבל בפרהסיה

״ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו״ - ר׳ אבהו אמר: לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו. והיכן נתאוששו בידו? כאן: ״ויקרא יצחק אל יעקב״. אמר ר׳ אלעזר: אין קיום הגט אלא בחותמיו.[2] שלא תאמר: אילולי שרימה יעקב באביו לא נטל ברכותיו. תלמוד לומר: ״ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו״. אמר ר׳ ברכיה: משל לבן מלכים שהיה חותר לאביו ליטול ליטרא אחת של זהב. אמר לו: למה במטמוניות? בא וטול לך בפרהסיא![3]

בראשית רבה סא ו - אברהם לא מברך את יצחק[4]

״ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק״ - ... משל למלך שהיה לו פרדס, מסרו לאריס, והיו בו שני אילנות כרוכים זה לזה, אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר אותו אריס: אם משקה אני זה של סם חיים, זה של סם המות שותה עמו. ואם איני משקה זה של סם המות, היאך זה של סם חיים חי? חזר ואמר: אני אריס, עושה אני אריסותי ומה שהנאה לו לבעל הפרדס לעשות יעשה. כך אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל. ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היאך אני מברך את יצחק?[5] חזר ואמר: בשר ודם אני, היום כאן ומחר בקבר, כבר עשיתי שלי, מכאן ואילך מה שהקב״ה רוצה לעשות בעולמו יעשה.[6] כיון שמת אברהם אבינו, נגלה הקב״ה על יצחק וברכו, זהו שכתוב: ״ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו״ (בראשית כה יא).[7]

---

[1] בעין ספיח או אחרית דבר ל״פרשה הגדולה״ של נטילת הברכות ע״י יעקב בפרק כז, באה ״פרשה קטנה״ זו שבתחילת פרק כח, ואומרת דרשני. הכל נשמע טוב, הכל נראה רגוע. אז למה כל הדרמה הגדולה של לקיחת הברכות ע״י יעקב? שימו לב שאפשר לקרוא את סוף פרק כו ותחילת פרק כח בספר בראשית ברצף ו״לדלג״ על פרק כז והכל נראה פשוט וחלק: ״וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת בָּשְׂמַת בַּת אֵילֹן הַחִתִּי: וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה ... וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ״. כפועל יוצא של מה שאירע לעשו, שולחים יצחק ורבקה את יעקב למשפחתה של רבקה. הכל פשוט וברור. מה באה פרשה זו להוסיף? תיקון לפרק כז? פרשה בפני עצמה? ראו ספרו של מרדכי ברויאר ״פרקי בראשית״ (פרק עשרים וחמישה) שהאריך בעניין והסביר, כדרכו ושיטתו הכללית בפירושו למקרא, שאכן שני סיפורים (שתי גישות) כאן. פרשני המקרא הקלאסיים כמעט ואינם מתייחסים לשאלה זו ואנו, כדרכנו, נלך בעקבות המדרש.

[2] זה שימוש מושאל מעקרון הלכתי הנוגע לאופן כתיבת גט (ושטרות אחרים). ראו גיטין פרק ב משנה ה: ״הכל כשרין לכתוב את הגט אפילו חרש שוטה וקטן. האישה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו, שאין קיום הגט אלא בחותמיו״. ככלל, אדם נוגע בעצמו ואינו יכול להעיד על ענייניו. אלא שכאן העיקר זו עדות העדים החותמים ולכן גם בעלי העניין (האיש והאישה) יכולים לכתוב את הגט (האישה) או את השובר (קבלה על הכתובה, האיש). ועיקר האחריות היא של העדים החותמים. האם להשאלה זו מהתחום ההלכתי יש משמעות מעבר לביטוי עצמו? האם כתיבת השטר ע״י בעל הדבר דומה ללקיחת הברכות ע״י יעקב?

[3] לפי המדרש יש המשך ברור בין ״הפרשה הגדולה״ ל״פרשה הקטנה״. זו האחרונה חותמת ו״מאוששת״ את הראשונה. מחד גיסא, יש כאן סניגוריה על יעקב, הצדקה וחיזוק למעשיו. אם לא לכתחילה, אז לפחות בדיעבד. מאידך גיסא, אפשר לומר: דא עקא, מדוע צריך היית לרמות את אביך? למה במטמוניות כאשר אפשר בפרהסיא ובראש מורם? למה ״בדיעבד״ אם אפשר ״לכתחילה״? ובאשר לעצם הביקורת של חז״ל על מעשהו של יעקב ראו דברינו בא אחיך במרמה וכן אנכי עשו בכורך בפרשה זו.

[4] נחזור פרשה אחת ודור אחד לאחור ונראה כיצד נהג אברהם. האם גם הוא ברך את בניו? האם גם שם הייתה מריבה?

[5] ראו תרגום יונתן בראשית כה יא, שהסיבה להימנעות אברהם ממתן ברכה ליצחק היא שונה בתכלית: ״בגלל שלא היה אברהם רוצה לברך את ישמעאל, לכן לא ברך את יצחק, כי אם היה מברך את יצחק היה ישמעאל נוטר לו שנאה״.

[6] משל יפה אך קצת בעייתי. כי מה עשה האריס בסוף, השקה או לא השקה את העצים? לכאורה השקה (שהרי זו עבודת האריס – ״עושה אני אריסותי״). אם כך, מה עם הנמשל? שאברהם ברך (השקה) את כל בניו? נוכל אולי להיעזר במקבילות הרבות שיש למדרש זה, חלקן גם נראה להלן. בתנחומא (בובר) פרשת נשא סימן יז הנוסח הוא: ״אמר האריס: אני אעבוד ואשלים זמני, ומה שהמלך רוצה לעשות בפרדסו יעשה ... אמר אברהם: ... אני בשר ודם, כשאפטר מן העולם, הקב״ה יעשה רצונו״ (וכך הוא גם הנוסח במדרש במדבר רבה יא ב שנראה להלן). משמע שהאריס ״מושך את הזמן״, מחכה שיפטר מהעבודה, ובינתיים עושה עבודות אחרות ולא משקה את העצים. ובדברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה, שגם אותו נראה להלן, הנוסח הוא: ״אגלגל בכרם עד שיבוא בעל הכרם״. מדרש/משל זה צריך עיון נוסף. ראו אמנם בעניין אחר, דברינו סם חיים וסם המוות במיוחדים.

[7] בשורה התחתונה, מדרש זה רק שופך שמן על המדורה. כעת, לא רק ״הפרשה הגדולה״ קשה, כי אם גם ״הפרשה הקטנה״ עצמה – מדוע בכלל ביקש יצחק לברך את בנו? מדוע הוא לא נוהג כלפי בניו בדיוק כפי שאברהם אביו נהג כלפיו ומניח לקב״ה לבחור ולהחליט? ובמה הוא מברך את יעקב? ב״ברכת אברהם״! והלוא אין ״ברכת אברהם״ – אברהם מסרב לברך ומשאיר בידי הקב״ה (ובני האדם עצמם) לראות מי ראוי לברכה ומי לא (בבחינת ״מעשיך ירחקוך ומעשיך יקרבוך״, עדויות ה ז). האם שילוחו של יעקב לפדן ארם, בלי כל ובאישון לילה, היא ״ברכת אברהם״? האם לחזור למקום ממנו יצא אברהם, להתחיל הכל מבראשית, בכוחות עצמך, זו היא ״ברכת אברהם״? ראו דברינו יצחק אבינו בפרשה זו, שגם הוא מתחיל הרבה דברים מחדש לאחר מות אברהם.

המדרש הגדול בראשית כח ד – הברכה שאברהם רצה לברך

"ויתן לך את ברכת אברהם" – אמר לו: אותה הברכה שהיה בדעתו של אבא לברכני ולא יכול מפני ישמעאל אחי – הרי היא נתונה לך במתנה.[8]

במדבר רבה פרשה יא סימן ב (ברכת כהנים) – הברכות מסורות לבני האדם

"וְהָיֵה ברכה" - כבר כתוב: "ואברכך", מה תלמוד לומר "והיה ברכה"? אמר ר' אלעזר: אמר לו הקב"ה: משבראתי עולמי ועד עכשיו, הייתי זקוק לברך את בריותי, שנאמר: "ויברך אותם אלהים" (בראשית א כב). ואומר: "ויברך אלהים את נח ואת בניו" (בראשית ט א). אבל מכאן ואילך, הרי ברכות מסורות לך. למי שיהנה לך לברך – בָּרֵךְ. ואעפ"כ לא בירך אברהם לבניו, למה כן? משל למלך שהיה לו פרדס. נתנו לאריס. והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים ואילן אחד של סם המות. אמר האריס: אני אעבוד ואשלים, ומה שהמלך רוצה לעשות לו בפרדסו - יעשה. כך, המלך זה הקב"ה, והפרדס זה העולם. מסרו לאברהם שאמר לו: "והיה ברכה". מה עשה אברהם? היו לו שני בנים, אחד צדיק ואחד רשע, יצחק וישמעאל. אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, הרי ישמעאל מבקש להתברך והוא רשע! אלא, אעבוד אני ואשלים. בשר ודם אני. למחר אפטר מן העולם ומה שהקב"ה חפץ לעשות בעולמו יעשה.[9] כשנפטר אברהם נגלה הקב"ה על יצחק וברכו, שנאמר: "ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו" (בראשית כה יא). ויצחק ברך את יעקב, ויעקב ברך לשנים עשר שבטים, שנאמר: "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם" (בראשית מט כח). מכאן ואילך, אמר הקב"ה: הרי הברכות מסורות לכם. הכהנים יהיו מברכים את בני, כשם שאמרתי לאברהם אביהם: "והיה ברכה". לכך נאמר: "כה תברכו".[10]

דברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה – מאדם הראשון עד משה[11]

"רבות בנות עשו חיל" - זו ברכתו של משה, שהרי דורות הראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו ולא היה בכולן כברכתו של משה. נח בירך את בניו והיה בם מחלוקת ... יצחק בירך את יעקב, היה בה קטטה ... יעקב בירך את השבטים, היתה בהם קטטה ...[12]

ומנין למדו האבות לברך כל אחד ואחד? מן הקב"ה. בשעה שברא אדם הראשון ברכו, שנאמר: "ויברך אלהים את האדם" ... והיה העולם מתנהג בברכה, עד שבא דור המבול וביטלוה ... כיון שיצא נח מן התיבה ראה הקב"ה

---

[8] אולי כאן יש התחלה של פתרון. יצחק יודע שאברהם לא ברך אותו, אבל אין הוא סבור שכך גם הוא צריך לנהוג. אברהם נהג כפי שנהג וסיבותיו עמו. (וכבר הערנו בדברינו בחירה בבכורה ומחירה שאברהם אמנם לא ברך, אבל עשה מעשה וחילק באופן ברור את הרכוש ואת הירושה בין בניו). יצחק, שחסרה לו ברכת אביו, לא מוכן למנוע אותה מבניו, גם אם הדבר לא יעבור בקלות. וגם אברהם לא מנע עצמו לגמרי מברכה. שימו לב ללשון "הרי היא נתונה לך במתנה". שהוא על משקל "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק". נתינה היא ברכה וברכה היא מתנה. אין הבדל גדול ביניהם. ראו מדרש בראשית רבה בפרשה סא סימן ו במקום שקיצרנו לעיל: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" - ... רבי יהודה אמר בכורה, רבי נחמיה אמר ברכה ... רבי חמא אמר לא ברכות אלא מתנות נתן לו". ראו גם רש"י בראשית פרק כה פסוק ה שמביא מדרש זה ומרחיב ואומר: "... שאמר לו הקב"ה לאברהם: והיה ברכה, הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה, ואברהם מסרם ליצחק". אז מישהו צריך להתחיל להשתמש בכוח זה שנמסר לו ואם אברהם לא עשה זאת – יצחק כן עושה זאת.

[9] כפי שכבר הערנו לעיל, יש במשל האריס בעיה, וממילא גם בנמשל. ראו גמרא עבודה זרה נד ע"ב: "שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי: אם אלהיכם אין רצונו בעבודת כוכבים, מפני מה אינו מבטלה? אמרו להם: אילו לדבר שאין העולם צורך לו היו עובדין הרי הוא מבטלה, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולם מפני השוטים? אלא עולם כמנהגו נוהג, ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין". לא מענישים את עצי החיים בגלל עצי סם המוות. לא מחריבים עולם בגלל הרשעים. "עולם כמנהגו נוהג". ראו גם בראשית רבה ח ה בוויכוח של הקב"ה עם המלאכים שהתנגדו לבריאת האדם: "חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים, ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים. צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות, שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה". ומה עושה הקב"ה שם? "נטל אמת והשליכו לארץ" וברא את האדם. ההמשך, בהערה הבאה.

[10] לא יצחק הוא שצריך להסביר מדוע לא נהג כאביו, מדוע לא נמנע מלברך ולא השאיר לקב"ה, לבעל הפרדס, לעשות בעולמו (בפרדסו) מה שלבו חפץ. אדרבא, אברהם הוא שצריך להסביר מדוע ניתק את שרשרת הברכות לאורך הדורות. מדוע לא מימש את כוח הברכה שניתנה לו: "ואברכה מברכיך"? מדוע הוא מתחמק מהכרעה? יצחק מברך את יעקב לא כתגובת נגד לחסך הברכה שלו (ראו המדרש הגדול לעיל), אלא כאקט של חיבור וחישוק מתקן של שרשרת הברכות בשרשרת הדורות למן בריאת העולם ועד לברכת כהנים הנאמרת יום יום בארץ ישראל (יצחק הוא האב שאינו עוזב אף פעם את הארץ).

[11] מדרש זה חוזר על המדרש הקודם ועיקר מטרתו היא להדגיש את השוני שבברכת משה שלא הייתה בה שום קטטה (האמנם?) לעומת הברכות הקודמות שהיה בהם ריב. למרות חזרה זו, בשל דגשים חשובים שיש במדרש זה, הבאנו גם אותו.

[12] לעתים אין מנוס מקטטה. בעצם הברכה יש משום מתן בכורה, בחירה והכרעה ויש גם מחיר (ראו דברינו בחירה בבכורה ומחירה בפרשה זו). אפשר לנסות לברוח מזה ואפשר לנסות להתמודד עם זה. במקום שאברהם נמנע, יצחק, רבקה ויעקב מתמודדים וגם נושאים בתוצאותיו (עד כדי גלות). והימנעותו של אברהם מלברך, האם הועילה? ראו שוב תרגום יונתן על הפסוק: "ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו" (בראשית כה יא), שבו דן מדרש בראשית רבה סו א שהבאנו לעיל: "בגלל שלא היה אברהם רוצה לברך את ישמעאל, לכן לא ברך את יצחק, כי אם היה מברך את יצחק היה ישמעאל נוטר לו שנאה". האם הימנעות זו הועילה?

שבטלה מהם מדת ברכה, חזר ובירך את נח ואת בניו.[13] והיה העולם מתנהג באותה ברכה, עד שבא אברהם והוסיף לו ברכה, שנאמר: ״ואעשך לגוי גדול ואברכך״. כיון שבא אברהם, אמר הקב״ה: אינו דרך שאהיה אני זקוק לברך את בריותי, אלא הריני מוסר את הברכות לאברהם ולזרעו ולכל מי שקובעים בו ברכה אני חותם על ידיהם, שנאמר: ״והיה ברכה ואברכה מברכך״.[14] אמר הקב״ה: הריני מוסר הברכות לכל מי שאתה מברכו ואני חותם על ידך.[15]

וכי מאחר שנמסרו הברכות לאברהם, למה לא בירך ליצחק? לפי שעשו יצא ממנו. אמר: אם אני מברך את יצחק הרי עשו מתברך, ונמצא יעקב חסר, למה הדבר דומה? לבעל הבית שהיה לו כרם. נתנו לאריס. והיה באותו הכרם אילן החיים מודלה על אילן של סם המות. ואין אותו אריס יודע מה לעשות. אמר: אם אעדור אותו הכרם, הרי אילן של סם המות מתגדל. ואם איני עודר את הכרם, הרי אילן של סם חיים מת. אלא אמר: הריני אריס, אגלגל בכרם זה עד שיבוא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שיראה. ואף כך אמר אברהם: אם אברך את יצחק, נמצא עשו מתברך ויעקב מפסיד. אלא הריני מניחו עד שיבוא הקב״ה ויעשה שלו.[16]

בא יעקב וקבל הברכות ... שתים מאביו, שנאמר: ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד ... הרי אחת. שנים,[17] ״ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו״ ... של הקב״ה: ״וירא אלהים אל יעקב ... ויברך אותו״ (בראשית לה ט) ... ושל מלאך: ״ויברך אותו שם״. בא יעקב לברך את השבטים, ברכן ה׳ ברכות שהיו בידו, והוסיף להם ברכה אחת, שנאמר: ״כל אלה שבטי בני ישראל וגו׳ ויברך אותם״. בא משה לברך את ישראל, הוסיף להם ברכה שביעית, שנאמר: ״וזאת הברכה ...״.[18]

פסיקתא דרב כהנא נספחים פרשה א – שרשרת הברכות

העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו, ומהיכן הוא מתחיל? מתחילת ברכה שטעה זה.[19] ומהיכן למדו רבותינו? מאבות העולם שלא היה מתחיל זה אלא ממקום שפסק זה. כיצד? אברהם בירך את יצחק, שנאמר: ״ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק״ (בראשית כה ה) ... עמד יצחק לברך את יעקב, אמר: מהיכן אני מתחיל? ממקום שפסק אבי. במה פסק אבי? ב״ויתן״, אף אני מתחיל בזה, שנאמר: ״ויתן לך האלהים מטל השמים וכו׳ ״. ובמה פסק יצחק בברכתו? בקריאה, שנאמר: ״ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו״. כשעמד יעקב לברך את השבטים אינו פותח אלא בקריאה, שנאמר: ״ויקרא יעקב אל בניו״ (בראשית מט א). ובמה פסק יעקב? ב״זאת״,

---

[13] מדרש זה מדגיש את ביטול הברכה הראשונה לאדם הראשון בדור המבול. ולאחר המבול, אכן היה העולם זקוק לברכה מיוחדת של שיקום וקימום. ראו מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת נח פרק ט סימן א: ״ויברך אלהים את נח ואת בניו. במה ברכם? בפריה ורביה, שימלאו את הארץ, לפי שהעולם חרב מבני אדם, לכך הוצרכו לברכה זו״.

[14] והיכן זכה אברהם לקביעת ברכה לדורות? בתפילת שמונה עשרה שפותחת בברכת האבות שחותמה הוא ״מגן אברהם״. ראו בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה לט סימן ב: ״אמר ר׳ יצחק: קובעך אני ברכה בשמונה עשרה. אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת? אמר ר׳ אחא בשם ר׳ זעירא: שלך קודמת לשלי. משהן אומרים מגן אברהם ואחר כך אומרים מחיה המתים״. והביטוי לקבוע ברכה ראוי להידרש בפני עצמו. כמקדמה ראו ספרא יב, מדרש תנאים לדברים יד, בהקשר עם קיום מצוות צדקה. ושוב בהקשר עם תפילת שמונה עשרה בגמרא תענית יג ע״ב ואין כאן מקום להאריך.

[15] הדרשן לא מדייק כאן. הפסוק אומר שכל מי שיברך את אברהם יבורך גם ע״י הקב״ה, לא מי שאברהם יברך אותו. וכך גם בקללה: ״ומקללך אאור״ – מי שיקלל את אברהם ולא חו״ח מי שאברהם יקלל אותו. אבל ״אין מקשים על הדרש״. ועל החתימה באברהם, ראו גמרא פסחים קיז ע״ב: ״אמר רבי שמעון בן לקיש: ואעשך לגוי גדול - זהו שאומרים אלהי אברהם; ואברכך - זהו שאומרים אלהי יצחק; ואגדלה שמך - זהו שאומרים אלהי יעקב. יכול יהו חותמין בכולן? תלמוד לומר: והיה ברכה - בך חותמין, ואין חותמין בכולן״. ראו דברינו [ואלה תולדות – אברהם יצחק ויעקב] בפרשה זו.

[16] קטע זה של המדרש חוזר למדרשי בראשית רבה ובמדבר רבה הנ״ל. אלא שהחידוש כאן הוא שמדובר בעשו ולא בישמעאל! אברהם לא רוצה לברך את יצחק משום שראה שעתיד לצאת ממנו עשו! אילן המוות שליד אילן החיים איננו ישמעאל ליד יצחק כי אם עשו ליד יעקב! שינוי הנוסח מישמעאל לעשו מעניין מאד ולא הספקנו לעמוד עליו. האם לפנינו ״מדרש בן זמנו״? האם נוכל לצרף דרשה זו למוטיב [תחת ישמעאל או תחת אדום] בין כך ובין כך, מה קבלנו? אברהם מסרב לברך את יצחק בגלל שהוא רואה שעתיד לצאת ממנו עשו ואילו יצחק מבקש לברך את עשו!! האם הדרשן מבקש ליצור באמצעות דרשה זו ניגוד גמור בין יצחק לאברהם. מחד גיסא, ליצחק יש דעה משלו והוא חולק על אברהם אביו. מאידך גיסא הוא מעביר ליעקב את אותה ברכה של אברהם ששמורה לו והמונח ״ברכת אברהם״ מקבל לאור דרשה זו משמעות מיוחדת.

[17] הברכה השניה, אל תקרי ״שנים״ אלה ״השנייה״.

[18] המשך המדרש שם, שהוא כאמור בפרשת וזאת הברכה, מהלל ומשבח את ברכת משה שהיא המעולה מכולן, אבל כוחה בהמשכיות מברכת יעקב. מה שחשוב לענייננו היא הדעה שבמדרש, שבמסירת הכוח לברך לבני אדם, כבר מבריאת העולם, יש סיכון - תיתכן קנאה וקטטה ומחלוקת, אבל זו לא סיבה להירתע. אברהם ״שבר״ מסורת זו ויצחק חוזר אל הכלל. ובאשר לברכת הקב״ה? היא תתוסף לברכת האב למי שראוי. ראה שהקב״ה מוסיף את ברכתו ליעקב, משמע הוא לא הסתמך רק על ברכת אביו. הוא זכה לברכת שמים בכוחות עצמו. ברכת האב, הקב״ה והמלאך. ברכה אחת אינה מבטלת את רעותה. אז במה נחלקו אברהם ויצחק? במחלוקת האריס: להשקות או לא להשקות. אברהם אומר: לא אשקה והקב״ה יעשה הטוב בעיניו. ויצחק אומר: אשקה, גם במחיר קטטה ומחלוקת (שעלולות לקרות בכל מקרה). ויעקב ממשיך בדרכו של יצחק ו״משנה בין הבנים״ ושוב יוצאים בגלות ...

[19] מסכת ברכות פרק ה משנה ג: ״ ... העובר לפני התיבה וטעה יעבר אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה מנין הוא מתחיל? מתחילת הברכה שטעה בה״.

שנאמר: ״וזאת אשר דיבר להם אביהם״ (שם שם כח). כשעמד משה לברך את ישראל, אמר: יעקב חתם בזאת ואני מתחיל בזאת, שנאמר: ״וזאת הברכה״ (דברים לג א).[20]

במדבר רבה פרשה ב סימן יב – ברכת החול

... בשעה שיצא יעקב אבינו לילך לפדן ארם, מסר לו יצחק את ברכת החול.[21] כמו שאמר לו: ״ויתן לך את ברכת אברהם״ (בראשית כח ד). מהו ״את״? א״ר חמא בר חנינא: כך אמר לו: ברכה שנתברכנו אני ואברהם כאחד: ״כי ברך אברכך״ - ברכה לאב, ברכה לבן. ״והרבה ארבה״ - רבייה לאב, רבייה לבן. ״וכחול אשר על שפת הים״ - את הברכה הזו מסר יצחק ליעקב. לפיכך הוא אומר: ״והיה מספר בני ישראל כחול הים״ (הושע ב א).[22]

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: במשל האריס במדרש בראשית רבה סא ו, ראינו את היסוס האריס אם להשקות את שני האילנות, זה של סם החיים וזה של סם המוות שהיו כרוכים זה בתוך זה בלי יכולת להפרידם, או לא להשקות כלל. כולל המשפט המסכם המעורפל: ״אני אריס, עושה אני אריסותי ומה שהנאה לו לבעל הפרדס לעשות יעשה.״. הערנו שם שיש מקום להשוואה עם האמירה של עקביא בן מהללאל לבנו שביקש ממנו: ״אבא, פקוד עלי לחבירך״, הוא עונה לו: ״איני מפקיד ... מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך״ (מסכת עדויות פרק ה משנה ז). השוואה נוספת אפשרית מהדיאלוג בין חזקיהו המלך והנביא ישעיהו, כמסופר בגמרא ברכות י ע״א. ישעיהו בא לבשר לחזקיהו שהגיעה שעתו להיפרד מן העולם בשל חטאו שלא הביא ילדים לעולם (״לא עסקת בפריה ורביה״). חזקיהו מתנצל בטענה שראה ברוח הקודש שיצאו ממנו בנים רשעים (מנשה מלך יהודה) ועל כך עונה לו ישעיהו: ״הדי כבשי דרחמנא למה לך? מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא – לעביד״ (אין לך לעסוק בדברים שהקב״ה הסתיר. אתה תעשה מה שאתה מצווה והקב״ה יעשה מה שנח לו לעשות. הרי אלה ממש דברי האריס: ״עושה אני אריסותי ומה שהנאה לו לבעל הפרדס לעשות יעשה״.
ולכל זה ניתן להוסיף את הגמרא במסכת עבודה זרה דף נד עמוד ב, שכבר הזכרנו לעיל (בהערה 9) - טענת הפילוסופים: למה הקב״ה לא מבטל עצמים שעושים מהם עבודה זרה? מדוע צומחת חיטה גזולה ומדוע נוצר ילד מעבירה של גילוי עריות? ותשובת החכמים היא שהטבע לא משתנה בגין עבירות שבני אדם עושים: ״יאבד עולם מפני השוטים? אלא עולם כמנהגו נוהג, ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין״.
הילכו כל אלה יחדיו?

---

[20] הרי לנו מדרש שאומר בפשטות שאברהם כן ברך את יצחק וגם הוא בשרשרת הדורות והברכות (והבחירות והמריבות, וכי לא עשה אברהם דבר חמור מזה? גרש את אחד הבנים?). זאת ועוד, אברהם מקיים את הפסוק: ״והיה ברכה״, הוא שמתחיל את השרשרת. השרשרת שבה כל אחד מתחיל במקום בו פסק קודמו: ויתן – קריאה – זאת.

[21] הברכה שניתנה לאברהם מיד לאחר העקידה: ״כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו״ (בראשית כב יז). ולהלן הוא דורש פסוק זה ומחלק אותו לשנים: ברכה לאב (אברהם) ולבן (יצחק) שלשניהם חלק בעקידה. נראה שעוצמת החוויה של העקידה, פעלה על אברהם ועל יצחק בדרכים מנוגדות. בעוד שאברהם מסיק מכך שאין לו כוח לברך מעבר לברכה שנתן הקב״ה לשניהם לאחר העקידה ו״מה שהקב״ה רוצה לעשות בעולמו יעשה״; יצחק מסיק מסקנה בדיוק הפוכה. שהאדם צריך להשתמש בכוח שניתן לו ולברך את בניו.

[22] עד כה לא דנו במהות הברכה: מה מכילה ברכת אברהם? ברכת החול – ההבטחה לריבוי הזרע והפיכתו מבן יחיד אחרי בן יחיד, למי שיוליד שנים עשר בנים ויבנה את בית יעקב ובני ישראל. ראו גם פירוש רש״ר שמכנה את ברכת אברהם בשם: ״תעודת אברהם״. וראוי הוא יעקב לקבל את ברכת אברהם שכן הנכד הוא שהציל את הסבא מכבשן האש. ראו בראשית רבה סג ב.